

Situace židovského obyvatelstva na území českého Slezska v době okupace (1938-1945)

Mečislav Borák, Slezský ústav SZM Opava

In: *Židé ve Slezsku*. Český Těšín, Muzeum Těšínska 2001, s. 142-152.

Než přikročím k výkladu o válečných osudech Židů v českém Slezsku, musím se aspoň stručně zmínit o okupační správě tohoto území, neboť orientace v ní nebývá jednoduchá ani pro mnohé historiky. Tradiční důraz české historiografie na dějiny Protektorátu Čechy a Morava poněkud zastínil zájem o poznání okupačního vývoje v odtržených oblastech českých zemí, kam patřila naprostá většina území českého Slezska. To bylo totiž hned po Mnichovské dohodě násilně roztrženo na čtyři nesouměrné části, jež byly v říjnu 1938 rozděleny mezi Československo, Německo a Polsko. I když se nedlouho poté ocitlo celé české Slezsko pod nadvládou hitlerovského Německa, Mnichovem a jeho důsledky stanovená příslušnost oněch čtyř částí k vyšším územním celkům zůstala zachována po celou válku. V podstatě to znamenalo, že okupační poměry v každé z těchto částí se vzájemně poněkud lišily, což se týkalo např. postavení místního obyvatelstva, metod germanizace a celé okupační politiky. Jsem si vědom úskalí, jež užívání měřítek nacistických orgánů a německého správního systému vůči území Slezska a jeho obyvatelům s sebou nese, nicméně pokládám jejich znalost za mimořádně důležitou, nutnou k pochopení specifičnosti historického vývoje tohoto území.

České Slezsko tvořilo v předválečné republice zpočátku administrativně samostatný celek, zemi Slezskou, po roce 1928 bylo součástí země Moravskoslezské. Bylo to vlastně území původního rakouského Slezska, ohraničené až v roce 1742 po prohrané válce vůči Prusku, s výjimkou části rozděleného těšínského Slezska, jež v roce 1920 připadla Polsku, a Hlučínska, které bylo naopak z pruského Slezska v témže roce přiřčeno Československu. K odůvodnění českého nároku na Hlučínsko patřila kromě důvodů dopravních a strategických především skutečnost, že místní obyvatelstvo i po dvou staletích odloučení od českého Opavska se z více než 80 % stále ještě hlásilo k „moravskému“ jazyku jako ke své mateřštině, přestože za svou vlast již většinou pokládalo pruský stát.¹

Právě Hlučínsko bylo po Mnichovu jedinou odtrženou oblastí republiky, jež byla přiřčena přímo k Altreichu, k německé Staré říši.² Žilo zde asi 50 tisíc obyvatel, kteří se podle posledního předválečného sčítání z roku 1930 hlásili z 95 % k národnosti české. Byli však nadále národnostně nevyhraněnou skupinou, se specifickým pojetím pojmu *národ* či *národnost*, nad něž ve svém systému hodnot kladli spíše pojmy *rodina* či *domov* v úzce regionálním smyslu. Potvrdilo se to hned po Mnichovu - přesně stejný počet místních obyvatel se v lednu 1939 přihlásil k národnosti německé. Říšské zákony umožnily, aby obyvatelé, kteří se zde narodili před rokem 1910 a měli zde 10. října 1938 stálé bydliště, automaticky získali německou státní příslušnost s právy říšských občanů. Na rozdíl od poměrů v protektorátu, v Sudetech či na Těšínsku zůstalo na Hlučínsku jen nepatrné množství obyvatel bez německé státní příslušnosti.³

Největší část českého Slezska, asi 3 tisíce km², se stala součástí nově utvořeného vládního obvodu Opava v říšské župě Sudety.⁴ Šlo o celé okresy Opava (město i venkov), Bílovec, Bruntál, Frývaldov a Krnov. Ve „východních Sudetech“, jak se vládnímu obvodu Opava též říkalo, však byly slezské okresy v menšině, neboť sem patřilo ještě 8 okresů ze severní Moravy a okresy Lanškroun a Králíky zasahovaly až do východních Čech. Žilo tu celkem přes 800 tisíc obyvatel, z toho asi 340 tisíc ve slezských okresech. Podle sčítání lidu převažovali v okresech Krnov (95%), Frývaldov (96%) a Bruntál (98%) zcela jednoznačně Němci nad Čechy, česká většina byla jedině v okresech Opava (56%) a Bílovec (74%). Místní občané (Němci i Češi) se na základě smlouvy mezi ČSR a Německou říší o otázkách státního občanství a opce mohli stát německými státními příslušníky za podobných podmínek, jako tomu bylo na Hlučínsku, nebo mohli optovat pro československou státní příslušnost, ovšem za cenu odchodu z okupovaného území. Po okupaci zbytku republiky v březnu 1939 již toto ustanovení ztratilo smysl a německé úřady považovaly optanty za říšské příslušníky české národnosti. Při sčítání lidu v roce 1939 se k Čechům ještě hlásilo např. v okrese Bílovec 62% obyvatel, v okrese Opava-venkov 56 %, v okrese Opava-město 19% , zatímco v okresech Bruntál, Frývaldov a Krnov tvořili Češi už jen zcela zanedbatelnou jednu desetinu procenta. Po stránce materiální byli postaveni na roveň Němcům, což je zvýhodňovalo oproti Čechům v protektorátu; na rozdíl od nich však byli vystaveni mnohem výraznějšímu národnostnímu útlaku a germanizaci, měli též omezenější možnosti existenčního uplatnění.⁵

Nejsložitějším vývojem prošla větší část českého Těšínska, nazývaná Poláky „Zaolzie“, tedy celý okres Fryštát, téměř celý okres Český Těšín a několik obcí či jejich částí z okresu Frýdek. Žilo tu asi 230 tisíc obyvatel, z toho 54% Čechů, 32% Poláků a necelých 8% Němců. V říjnu 1938 připadlo toto území Polsku.⁶ Polské státní občanství bylo přiznáno jen Polákům a usedlíkům, kteří tu měli domovské právo již před listopadem 1918. To spolu s obavami z národnostní perzekuce způsobilo odchod asi 30 tisíc Čechů a 5 tisíc Němců z Těšínska, mnohdy vynucený, a vedlo i k dalším změnám v národnostní skladbě obyvatel. Za rok poté, po válečném přepadení Polska hitlerovským Německem, bylo i Těšínsko jako součást dobytých „východních území“ přiřčeno v říjnu 1939 k Německé říši.⁷ Základem germanizačního úsilí okupantů se zde stala tzv. akce německé volkslisty, jež v podstatě znamenala podmíněné přiznání německého občanství. K zápisu do volkslisty byli nuceni především občané, kteří se při sčítání lidu přihlásili ke slezské národnosti, ale i Poláci a Češi, kteří dříve na Těšínsku nad Němci vysoko převažovali. Pod hrozbou ztráty majetku, vysídlení či deportace do koncentračního tábora, ale též z taktických důvodů usnadňujících přežití v podmínkách okupační perzekuce, se nakonec k zápisu do volkslisty přihlásilo přes 70 procent obyvatel těšínského okresu. Občané, kteří germanizaci odmítli, byli vystaveni tvrdé diskriminaci, což se týkalo především Poláků.⁸

Jen poměrně malá část Slezska, mírně okleštěný okres Frýdek, zůstala po Mnichově v rámci Česko-Slovenské republiky, a po březnu 1939 se stala součástí Protektorátu Čechy a Morava. Tento název vymyšlený okupanty vlastně falšoval skutečnost, neboť zapíral onen kus protektorátního Slezska na pravém břehu Ostravice, táhnoucí se od beskydských hor až k řece Odře u Ostravy. Jen krátce se spekulovalo o tom, kam by měla být ostravská aglomerace s mimořádně vyvinutým průmyslem zařazena. Své ambice měli nacisté z Horního Slezska i ze Sudet, naopak v protektorátu si slibovali, že se Těšínsko navrátí zpátky k českým zemím. Nakonec ale zůstalo všechno tak, jak bylo rozhodnuto v pomnichovském období.

Před válkou žilo v okrese Frýdek asi 115 tisíc obyvatel, v naprosté většině Čechů (94%), ale též 4% Němců a 1% Poláků. Po příchodu německých okupantů získali protektorátní Němci německou státní příslušnost a začal se na ně vztahovat říšskoněmecký právní řád, který z nich vytvářel zvláštní privilegovanou kastu. Podle jiného předpisu se mohly německými státními příslušníky stát i další osoby, pokud vyhověly podmínkám pro přijetí (např. smíšená manželství, německý původ aj.). Pro

Čechy byla zavedena protektorátní příslušnost, jež je opravňovala zastávat na území protektorátu veřejné funkce a vstupovat do zaměstnání, na rozdíl od ostatních slezských oblastí měli zde i poměrně široká národní práva. Nebyli tedy rovnoprávní s Němci, ale ani tak bezprávní jako chráněnci říše (Schutzangehörigen), jakými byli Poláci (a zčásti i Češi) na Těšínsku.⁹

Takové tedy byly alespoň ve stručnosti územní a společenské kulisy nacisty rozparcelovaného českého Slezska, v němž vedle většinových národů Čechů, Němců a Poláků žili odedávna i židé. Pokusíme se nyní zjistit, kolik jich tu před válkou bylo a jaké osudy je potkaly. Budeme přitom vycházet ze statistiky židů podle vyznání, neboť k židovské národnosti se obvykle hlásila jen malá část věřících židů.

Podle sčítání obyvatel z roku 1930 žilo na území oněch čtyř částí českého Slezska nejméně židů na Hlučínsku, jejich počet nešlo ve statistice ani procentuálně vyjádřit. Bylo jich totiž jen 41, většinou v Hlučíně, zčásti též v Šilheřovicích a Oldřišově.¹⁰ V minulosti tomu však bylo jinak, právě do pruského Hlučina mířili židé za větší svobodou, než jaké se jim dostávalo v Rakousku, takže např. v roce 1841 jich tu žilo 244, skoro desetina tehdejších obyvatel města.¹¹ Odchod židů zřejmě způsobil jistý hospodářský úpadek města za první republiky, kdy po přerušení tradičních vazeb na Ratibořsko Hlučín už zdaleka nebyl významným obchodním střediskem.

Ve slezské části Sudetské župy žilo před válkou dle statistiky 1924 židů. Nejvíce jich bylo v okrese Opava - 1069 (především v Opavě - 971, výrazně méně v Kateřinkách - 19, Jaktari - 17, Odrách - 16 a Vítkově - 12), což činilo téměř 1 % obyvatel okresu. V okrese Krnov žilo 348 židů, tj. 0,6% (přímo v Krnově 319, v Městě Albrechticích 12, z někdejší slavné a početné obce v Osoblaze zbylo jen 13 židů). V Bílovci žilo 217 židů, tj. 0,5 % (ve Svinově 80, v Bílovci 64, v Klimkovicích 28, ve Studénce 16). Ve Frývaldově žilo 184 židů, tj. 0,3 % (Frývaldov 96, Cukmantl 34, Česká Ves 27). Konečně v Bruntále žilo 106 židů, tj. 0,2 % (Bruntál 73, Horní Benešov 15). Z oněch 1924 židů podle vyznání se jich k židovské národnosti hlásilo jen 766, tedy asi 39 %. Zajímavé je přitom zjištění, že v čistě německých okresech slezské části opavského vládního obvodu se k židovské národnosti hlásilo podstatně méně židů (Bruntál 13 %, Frývaldov 16 %), než v okresech s převahou českého obyvatelstva (Opava a Bílovec, v obou 48 %).¹²

Na zabraném Těšínském Slezsku žilo dle statistik 3678 židů, z toho se 2062 židů hlásilo k židovské národnosti, tj. 56 %. V okrese Fryštát jich žilo 2139 a tvořili tam 1,5 % obyvatel (nejvíce jich bylo v Bohumíně a Novém Bohumíně - 754, dále Orlová 394,

Fryštát 322, Karviná 172, Doubrava 69, Lazy 58, Petřvald 50, Skřečoň 48, Rychvald 38 atd.). V okrese Český Těšín žilo 1539 židů, tj. 1,8% (Český Těšín 1148, Třinec 138, Jablunkov 61, Bystřice 31, Svibice 30, Střítež 19, Bludovice 13, Návsí 11 atd.).¹³

V protektorátním okrese Frýdek žilo před válkou 975 židů, což činilo 0,8 % obyvatel. Nejvíce jich bylo ve Frýdku - 237, ve Slezské Ostravě - 234 a v Hrušově - 219 (dále Muglinov 62, Michálkovice 61, Radvanice 58, Kunčičky 31 atd.). K židovské národnosti se hlásilo 475 židů, tedy 48 %.¹⁴ Zdá se být pravidlem, že v okresech s nečetnou německou populací bylo národní uvědomění židů mnohem vyšší než tam, kde Němci v populaci výrazně převažovali.

Podívejme se nyní, za jakých okolností došlo k onomu dramatickému zmizení židů z českého Slezska a jak se v tomto ohledu lišila situace v jednotlivých částech okupovaného území.

První výraznější perzekuce slezských židů lze zaznamenat především v pohraničních oblastech s převahou německého obyvatelstva, stále silněji ovlivňovaného nacistickými idejemi. Už pod dojmem anšlusu Rakouska začínají židé opouštět i slezské části budoucí Sudetské župy, v prvních dnech po Mnichovu se jejich útěk stal doslova masovým jevem. Nacisté tak měli v Sudetech od samého počátku značně usnadněnou cestu k totálnímu „vyčištění“ svého území od židů. Ti židé, kteří se dosud neodhodlali k útěku, byli hned v prvních dnech po záboru Sudet šikanováni, veřejně znevažováni, jejich firmy a obchody byly zavírány a docházelo k projevům násilí. Byl zabavován židovský majetek a hrozba pogromů nutila židy k co nejrychlejšímu odchodu z obsazeného území. Např. podle hlášení ze 12. října 1938 zadržela v Bruntálu státní policie asi 60 osob, což mělo za následek, že obyvatelé „neněmecké krve“ většinou utekli.¹⁵

Osud sudetských židů byl do značné míry podobný osudu židů rakouských, kteří ztratili všechn svůj majetek, všechny záruky existence a občanská práva hned v prvních týdnech po „anšlusu“, na rozdíl od židů z Říše, kteří byli svých práv a lidské důstojnosti zbavováni postupně, v průběhu několika let. Hned po obsazení Sudet zde bylo zavedeno říšské zákonodárství včetně protižidovských norimberských zákonů. Židovským obcím byly zabaveny matriky, evidenci židů převzalo gestapo a zároveň i sudetská civilní správa prostřednictvím landrátů. Nařízení ze 12. prosince 1938 zcela vyřazovalo židy z hospodářského života, neboť jim zakázalo provozovat jakékoliv živnosti. Už o několik týdnů dříve vešla i v Sudetech v platnost říšská vyhláška o pracovním nasazení židovských míšenců v hospodářství. Do konce ledna 1939 museli židé v Sudetech úředně

přihlásit svůj majetek, který jim byl vzápětí „zarizován“. Tak byl zaveden celý soubor diskriminačních předpisů, např. nařízení ze 17. listopadu 1939 uvádělo v Sudetské župě v platnost říšský zákon o povinnosti přidávat k židovským jménům osobní jméno Israel pro muže a Sára pro ženy atd.¹⁶

Bývalo častým zjevem, že židé byli preventivně zatýkáni a nuceni k prohlášení, že se do několika dnů dobrovolně vystěhují, jinak že budou předáni gestapu. Systematický teror vedl velmi rychle ke kýženým výsledkům: už při sčítání lidu v květnu 1939 se zjistilo, že v Sudetské župě je ve srovnání s Německou říší méně židů, než představoval celoříšský průměr.¹⁷ Ve slezských okresech jich nyní zůstalo jen 142,¹⁸ kvůli nacistické rasové terorii se však jejich počet opět paradoxně zvýšil o míšence prvního a druhého stupně až na 642 osoby.¹⁹

Zásadním zlomem v životě židů v německém záboru se staly události tzv. křišťálové noci z 9. na 10. listopadu 1938 a následujících dní. Teroristická akce organizovaná nacisty na celém území Říše zasáhla i slezskou část Sudet. Podle dochovaných policejních hlášení došlo k útokům na židovské byty ve Svinově u Ostravy, v Bruntálu uzavřeli příslušníci SS všechny židovské obchody, v Bílovci byl zatčen židovský lékař dr. Beck pro údajné „hanobení rasy“, rovněž v Krnově uskutečnily jednotky SS akci proti židům - na náměstí Adolfa Hitlera byly veřejně spáleny knihy ze skladu židovského knihkupce dr. Kunnewäldra. Synagoga v Krnově byla částečně zdemolována; její už přichystané vypálení bylo na rozkaz velení SS zastaveno, neboť měla být přebudována na městskou tržnici, k čemuž později skutečně došlo. Naopak židovský hřbitov byl zdevastován, obřadní pohřební vůz byl rozbit a spálen. V Bruntálu byl podniknut útok na modlitebnu a obřadní místnost na židovském hřbitově byla vypálena. Synagogu v Opavě zcela zničil oheň, jemuž podle dochované fotografie přihlíželi s rukama v kapsách místní obyvatelé. Násilí doprovázelo i následný útěk židů, např. v Bílovci zabavili nacisté 14. listopadu židům nábytek a další majetek, který si chtěli vzít s sebou.²⁰

Pro židy, kteří ještě na Opavsku zůstali, byl v létě 1939 vybudován internační tábor ve Skrochovicích u Bruntálu, kam později přiváželi též židy a Poláky z okupovaného Těšínského Slezska. Tábor je znám špatným zacházením s vězni, asi deset jich tu zahynulo. Jeho velitelem byl válečný zločinec Hermann Jäckel, pozdější šéf Malé pevnosti v Terezíně. Počátkem roku 1940 byl tábor zrušen a vězni předáni do koncentračních táborů. O těch nemnoha židech, kteří tu ještě zbývali, se v nacistických hlášení objevovaly jen sporadické zmínky. Týkaly se např. neuposlechnutí nařízení o židovských

příjmeních či nenošení povinného označení židů. Opavští nacisté např. požadovali, aby i židé ze smíšených manželství povinně nosili žlutou hvězdu. Jiné hlášení se zmiňovalo o zabavení židovských textilií a kožichů, další o potrestání občanů, kteří se s židy stýkali nebo se jich slovně zastávali.²¹ Poslední zbytky židů z opavského vládního obvodu byly odvezeny 18. 11. 1942, 18. 11. 1943 a 10. 1. 1944 v transportech do Terezína a dále do koncentračních táborů; šlo už jen o asi 80 osob.²²

Rovněž v hlučínské části Slezska začaly protižidovské norimberské zákony platit hned po připojení území k Německé říši, se všemi důsledky, jež z toho vyplývaly. Židovský problém tu vlastně skoro neexistoval, protože místní židé v naprosté většině odešli už před válkou. Ani synagogu nebylo možno spálit, protože podlehla devastaci už v roce 1931, takže zášť nacistů se vybila aspoň na židovském hřbitově, který byl zničen.²³ Jen místní pamětník uvádí, že přes Hlučínsko projížděly transporty židů v otevřených železničních vagoncích a bylo zakázáno jim podat čaj, i když nelidsky „vyli“ žízni. Pro místní nacisty to byl jen další důkaz pro tvrzení, že židé lidmi nejsou. I když tu žádné místní židy už neměli, na schůzkách v hitlerjugend musely prý děti vyslovit nadávku pokaždé, když jejich velitel vyslovil slovo „žid“.²⁴

Zatímco v německém Slezsku hořely v listopadu 1938 synagogy, na těšínském Slezsku se protižidovské násilí „křišťálové noci“ nijak neprojevovalo. Z obou stran Těšínska, z polské i z české, jsou však známé příklady protižidovských projevů. V porovnání s územím celého Horního Slezska však byly zjevně méně výrazné. Např. v březnu 1938 v Porubě u Orlové se rozdávala pozvánka na český „domácí národní bál bez židů“, což se stalo předmětem policejního šetření.²⁵ Je však překvapivé, že první bombový útok na židovský objekt v tehdejší Československu se odehrál právě na Těšínsku. Došlo k němu už koncem září 1938, tedy více než měsíc před „křišťálovou nocí“. Byla tehdy vyhozena do povětří část hospodářských budov synagogy v Třinci. Akci provedli mladí Poláci, členové harcerského oddílu Bojové organizace, v rámci příprav na chystanou ofenzívu proti Československu.²⁶

Na polské straně, v Cieszyně, došlo už v roce 1937 k protižidovským bouřím, potlačeným policií. V únoru 1939 studenti národně-radikální politické orientace provedli ve městě několik útoků na židovské obchody a rozhazovali provokační protižidovské letáky, za což byli polskými orgány stíháni. Právě tehdy se hodně těšínských židů rozhodlo odejít do emigrace. Po vzniku Protektorátu Čechy a Morava směřoval proud židovských uprchlíků přes Těšínsko do Polska a dál do ciziny, mnohé

z nich však polské úřady vrátily zpátky. Vzniklo ale též několik středisek na pomoc emigrantům, např. ve Fryštátě, Petřvaldu a Orlové.²⁷

Opravdové ohrožení existence těšínských židů však přišlo až s německou okupací Polska v září 1939. Po krátkém období vojenské administrace vešel od 26. října v platnost Hitlerův dekret z 8. října 1939 o začlenění a správě dobytých východních území, takže i na těšínské Slezsko se postupně zavádělo německé zákonodárství, např. německé trestní právo nařízením ze 6. června 1940. To bylo 4. prosince 1941 doplněno nařízením o zvláštním trestním soudnictví pro Poláky a židy, jež mohlo ukládat tresty smrti i za pouhé protiněmecké postoje či výroky. Doplnky tohoto zákona umožňovaly stejně přísně trestat i mladistvé Poláky a židy, dokonce i za činy spáchané před vstupem zákona v platnost. Pro židy toto nařízení přestalo platit 1. července 1943, kdy byli vyloučeni z kompetence všech soudů a měli být trestáni výhradně policejně.²⁸

Ještě v září 1939 byly, až na dvě výjimky, vypáleny všechny synagogy a židovské objekty v Cieszyně i v Českém Těšíně, stejně jako v Bohumíně, Fryštátu, Karvině, Orlové a Třinci.²⁹ Už 6. září 1939 byli židé úředně zbaveni majetku, byli vyháněni ze svých bytů a nuceni k těžké práci při opravách silnic, regulace řek, čištění ulic a kanálů. Postupně byli soustřeďováni do bývalých židovských objektů ve městě a později odváženi do židovských táborů a ghatt v Gliwicích, Wadowicích, Sosnowci, Będzinu a Myszkowě.³⁰ Odtud je pak od roku 1942 odváželi k likvidaci, převáženě do tábora v blízké Osvětimi. Stojí za zmínku, že asi 130 židů z Těšínska, od Bohumína po Třinec, bylo už v jednom z vůbec prvních židovských transportů, který směřoval do Niska nad Sanem už v říjnu 1939.³¹ V říjnu 1943 zůstalo na Těšínsku podle nacistické statistiky už pouhých 28 židů. Naprostá většina těšínských židů zahynula, značně neúplné poválečné statistiky uvádějí jmenovitě pro okres Karviná 1667 obětí, pro těšínskou část okresu Frýdek-Místek 186 obětí.³²

Také ve frýdecké části Slezska se životní podmínky pro Židy začaly měnit k horšímu hned po Mnichovu. Docházelo k aktivizaci českých fašistů, kteří měli právě na Frýdecku značný vliv ve Fašistických Svatoplukových gardách a velmi početní byli ve slezské části Ostravy. Protižidovské demonstrace, bojkot židovských obchodů a šíření nacistických letáků, to bylo běžným zjevem, i když československá policie proti těmto činům obvykle rázně zasahovala.³³ Protižidovské zákonodárství sice uvedla v život teprve protektorátní legislativa, avšak snahy vyloučit židy z hospodářského a společenského života druhé republiky byly už jasně viditelné. Židé např. nesměli být členy vládnoucí Strany národní

jednoty, memorandum českých lékařů a advokátů už v říjnu 1938 požadovalo vymezení pojmu žida, některé župy Sokola navrhovaly vyhnání židů z republiky. Část českého tisku denuncovala židy, kteří dosud působili ve školství či ve státních institucích. Beranova vláda v lednu 1939 rozhodla, že státní zaměstnanci židovského původu budou propuštěni.³⁴

Po okupaci zbytku republiky v březnu 1939 se právní postavení židů okamžitě prudce zhoršilo. Pro místní Němce židovského původu začaly platit norimberské zákony, ale podobný osud čekal i české židy. Už na svém prvním zasedání 17. března 1939 přijala protektorátní vláda celý soubor protižidovských opatření. Zakázala výkon povolání „neárijským“ lékařům a advokátům, přikázala odstranit židy ze všech vedoucích míst hospodářského života země. Její následující návrh na ustavení důvěrníků a správců židovského majetku byl však říšským protektorem zastaven. Němečtí okupanti totiž neměli zájem o posilování českých pozicí, naopak chtěli získat židovský majetek výhradně do svých rukou. Nařízení říšského protektora Neuratha ze 21. června 1939 o židovském majetku prakticky zavedlo i v protektorátu norimberské zákony. Následné nařízení protektorátní vlády ze 4. července 1939 o právním postavení židů ve veřejném životě, zveřejněné po připomínkách okupačních úřadů až 24. dubna 1940, stanovilo dlouhý výčet povolání, která nesměli židé vykonávat. Dávalo zároveň možnost, aby prezident Hácha udělil některým židům výjimku. Z více než tisíce žádostí bylo 41 doporučeno vládou k vyřízení, ale říšský protektor nepovolil ani jedinou. Jeho výnos ze 26. ledna 1940 o vyřazení židů z hospodářského života a mnohé další výnosy definitivně zničily základy existence protektorátních židů.³⁵

Židovské záležitosti v protektorátu nakonec převzalo gestapo. Židé byli zbaveni majetku a drasticky omezeni na základních lidských právech. V červnu 1939 vypálili nacisté frýdeckou synagogu a modlitebnu v Hrušově, shořely i všechny ostravské synagogy. Frýdečtí židé byli v říjnu 1939 zařazeni do deportačního transportu do Niska nad Sanem, kam odjízděli spolu s ostravskými židy. Celou akci osobně zajišťoval Adolf Eichmann.³⁶

Na rozdíl od jiných oblastí českého Slezska přežívali židé v protektorátní části Těšínska o něco déle. Byli sice soustředěni mimo své domovy, museli se podřizovat ponižujícím předpisům a těžce pracovat, od 1. září 1941 museli nosit na šatech žluté hvězdy. Avšak teprve v září 1942 byli židé z Ostravska a Frýdecka ve 4 transportech odvezeni do Terezína a odtud většinou do Osvětimi. Další transport odjel 30. června

1943, poslední, s osobami ze smíšených manželství, až 4. března 1945.³⁷ Značně neúplná statistika židovských obětí z protektorátního Frýdecka obnáší 141 jmen.³⁸

K odstranění židů z veřejného života docházelo v různých částech českého Slezska v různou dobu a jejich deportace probíhala rozdílným způsobem a rozdílnou rychlostí. Také některé formy diskriminace židů se v mnoha ohledech vzájemně lišily. Avšak konečný cíl - odstranění židů z území Slezska a jejich likvidace - byl ve všech případech totožný a jen porážka Německa ve světové válce zabránila jeho úplné realizaci.³⁹

Poznámky

¹ Blíže viz V. Plaček, *Hlučínsko pod nadvládou Pruska a Německa (1742-1920)*, Ostrava, Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska, 19, 1999, s. 109-146; *Hlučínsko v proměnách času*, Hlučín 1995.

² Stalo se součástí okresu Ratiboř v opolském vládním obvodu říšské provincie Slezsko, od roku 1941 provincie Horní Slezsko.

³ V. Plaček, *Ostravská průmyslová oblast v letech 1938-1945*, Průmyslové oblasti, 3, 1971, s. 43-44; N. Pavelčíková, *Peripetie vývoje Hlučínska v letech 1938-1948*. In: *Hlučínsko v proměnách času*, Hlučín 1995, s. 64-72.

⁴ Sudetskou župu tvořily vládní obvody Cheb (Karlovy Vary), Ústí nad Labem a Opava, v jejím čele stál říšský místodržitel Konrad Henlein se sídlem úřadu v Liberci.

⁵ Blíže viz J. Bartoš, *Okupované pohraničí a české obyvatelstvo 1938-1945*, Praha 1986; Týž, *Základní charakteristika východních Sudet (vládního obvodu Opava) 1938-1945*. In: *Historie okupovaného pohraničí 1938-1945*, 3, Ústí nad Labem 1998, s. 7-24.

⁶ Okres Český Těšín byl spojen s polským okresem Cieszyn a spolu s okresem Frysztat byly součástí Slezského vojvodství se sídlem správních úřadů v Katovicích.

⁷ Z okresů Frysztat a Cieszyn vznikl okupační okres Teschen, začleněný do katovického vládního obvodu ve Slezské a od roku 1941 Hornoslezské provincii Německé říše.

⁸ Blíže viz M. Myška, *Z tajných zpráv NSDAP o Těšínsku*, Ostrava 1964; M. Borák, *Svědectví Životic. Těšínsko za druhé světové války a okolnosti životické tragédie*, Český Těšín 1999. Postavení Čechů bylo mnohem příznivější, nebyl jim zabavován majetek, až na výjimky nebyli vysídlováni, neplatili zvýšenou daň ze mzdy a nebyli vystaveni zotřelenému trestnímu právu, ale ani oni neměli žádná národní práva.

⁹ V. Plaček, *Ostravská průmyslová...*, c.d., s. 27-31; *Statistický lexikon obcí v zemi Moravskoslezské*, Praha 1935, s. XVII.

¹⁰ Tamtéž, s. 36-37.

¹¹ U. Wanderburg, *Historie města Hlučína*, 2. díl, Hlučín 1991, s. 76.

¹² *Statistický lexikon...*, c.d., s. 3-4, 17-19, 31-36, 57-61, 87-91; Zemský archiv Opava (dále ZAO), Regierungspräsident Troppau (dále RT), č. 1820. Podle hlášení německých landrátů z roku 1939 bylo ve zmíněných okresech v roce 1930 údajně dokonce 2936 židů.

¹³ *Statistický lexikon...*, c.d., s. 29-31, 106-110; *Seznam obcí a okresů republiky Československé, které byly připojeny k Německu, Maďarsku a Polsku (stav ke dni 28. listopadu 1938)*. Praha 1938, s. 6. Uvedeno 2077 židů podle národnosti, zřejmě upřesněný přepočít po úpravách hranic; H. Krejčová, *Židovská komunita v Sudetech a její osudy po Mnichovu - 1938*. In: *Židé v Sudetech*, Praha 2000, s. 130. Uvádí bez udání pramene 4026 židů na odtrženém Těšínsku, z toho 2225 židovské národnosti.

¹⁴ *Statistický lexikon...*, c. d., s. 26-29.

¹⁵ ZAO, RT, č. 1449.

¹⁶ L. Kocourek, *Osud židů v Sudetské župě v obraze dochovaných dokumentů*, Tereziánské studie a dokumenty, 1997, s. 76-78; V. Zimmermann, *Pachatelé a přihlížejíci. Pronásledování židů v Sudetské župě*, Tereziánské studie a dokumenty, 1999, s. 137-138.

¹⁷ Tamtéž, s.135-136.

¹⁸ ZAO, RT, č. 1820. Počty „úplných“ židů podle slezských okresů: Opava-město 36, Krnov 35, Bruntál 25, Opava-venkov 19, Bílovec 15, Frývaldov 12.

¹⁹ Tamtéž, č. 611. Počty „úplných“ židů včetně míšenců obou stupňů podle slezských okresů: Opava-město 247, Krnov 141, Bílovec 78, Frývaldov 73, Bruntál 58, Opava-venkov 45.

²⁰ ZAO, RT, č. 1449 a 1458; *Chronik des Sudetenlandes*, DZ Bohemia, 13. XI. 1938; M. Borák, *Wydarzenia „nocy kryształowej“ i ich oddźwięk na terenach Czechosłowacji*. In: *Colloquium Opole '98, 60 rocznica pogromu Żydów w Niemczech*, Opole 2000, s. 49-60.

²¹ J. Orlík, *Opavsko a severní Morava za okupace. Z tajných zpráv okupačních úřadů z let 1940-1943*, Opava 1961, s. 54, 74, 94, 101; V. Zimmermann, c. d., s. 139-140.

²² *Tereziánská pamětní kniha. Židovské oběti nacistických deportací z Čech a Moravy 1940-1945*, 2. díl, Praha 1996, s. 1318; L. Kocourek, *Několik poznámek k postavení židů v Sudetské župě 1938-1945*, In: *Židé v Sudetech*, c. d., s. 204-209; Týž, *Osud židů...*, c. d., s. 72-88; H. Krejčová, c. d., s. 138.

²³ J. Fiedler, *Židovské památky v Čechách a na Moravě*, Praha 1992, s. 118.

²⁴ L. Martiník, *Žil jsem na Hlučínsku i na straně císařské*, b. m. r. v., s. 33..

²⁵ B. Gracová, *Židovské obyvatelstvo Ostravska v období druhé republiky*, Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Ostraviensis, Historica, 153, 1995, nr 3, s. 74.

²⁶ E. Długajczyk, *Tajny front na granicy cieszyńskiej. Wywiad i dywersja w latach 1919-1939*, Katowice 1993, s. 145; K. Badziak, G. Matwiejew, P. Samuś, „Powstanie” na Zaolziu w 1938 r. *Polska akcja specjalna w świetle dokumentów Oddziału II Sztabu Głównego WP*, Warszawa 1997, s. 167.

²⁷ M. Kantor, *Záhuba těšínských židů*, Diplomová práce, Ostravská univerzita 1994, s. 42-43; F. Pasz, *Żydzi i My w Cieszynie*, 2. vyd., Cieszyn 1997, s. 63-66.

²⁸ M. Borák, *Na příkaz gestapa. Nacistické válečné zločiny na Těšínsku*. Ostrava 1990, s. 238-240.

²⁹ F. Pasz, c. d., s. 80-82; M. Makowski, *Główna synagoga w Cieszynie*. In: *Żydowskie zabytki Cieszyna i Czeskiego Cieszyna*, Cieszyn 1999, s. 47; J. Klenovský, *Żydowskie zabytki na terenie Czeskiego Cieszyna*, Tamtéž, s. 50-54.

³⁰ F. Pasz, c. d., s. 82-83; B. Poloczkowa, *Żydzie cieszyńscy w czasie drugiej wojny światowej (materiały archiwalne, informacje terenowe)*, Zaranie Śląskie, 1987, nr 1-2, s. 73-88.

- ³¹ M. Borák, *Transport do tmy. První deportace evropských Židů*, Ostrava 1994, s. 53-59, 122-123.
- ³² *Dějiny Orlové*, Orlová 1993, s. 132; *Oběti hitlerovské okupace a války 1939-1945 v okrese Karviná*, Karviná 1995; *Almanach obětí nacismu v letech 1939-1945 v okrese Frýdek-Místek*, Frýdek-Místek 1991.
- ³³ B. Gracová, B. Przybylová, *Problémy každodenního života ostravských židovských obyvatel v prvních letech okupace*. In: *Nisko 1939/1994*, Ostrava 1995, s. 234-251.
- ³⁴ H. Krejčová, *Židé a česká společnost. Léta 1938-1939*. In: *Nisko 1939/1994*, Ostrava 1995, s. 53-61; M. Borák, *Transport...*, c. d., s. 10-11.
- ³⁵ M. Kárný, „Konečné řešení“. *Genocida českých židů v německé protektorátní politice*. Praha 1991, s. 24-34, 47-68. Protektorátní vláda se sice v říjnu 1940 snažila vydat vlastní podobu zákona na ochranu české árijské cti a krve, avšak nakonec jej nahradilo německé třetí prováděcí nařízení k zákonu na ochranu německé krve a německé cti vydané 5. července 1941, podle nějž se v této věci má s protektorátními příslušníky nakládat jako s německými státními příslušníky.
- ³⁶ J. Klenovský, *Židovské památky Ostravy*, Ostrava 1997/98, s. 24; M. Borák, *Transport...*, c.d.
- ³⁷ Tamtéž, s. 121-123.
- ³⁸ *Almanach obětí...*, c. d.
- ³⁹ Příspěvek vznikl v rámci řešení projektu dotovaného Grantovou agenturou Akademie věd České republiky č. A 9063902/1999.